Istoria elementelor lexicale cu etimologie multiplă

Cătălina Iuliana PÎNZARIU*

Key-words: *borrowing*, *contact*, *multiple etymology*, *neologism*, *Romance languages*

Majoritatea neologismelor limbii române sunt împrumuturi din diverse limbi de cultură cu care limba română literară a intrat în contact în diferite perioade ale evoluţiei sale şi în diferite provincii locuite de români. La stabilirea etimologiei unui neologism este absolut necesară cunoaşterea istoriei lui, a primelor atestări şi a eventualelor variante pe care le-a avut. Importante sunt stabilirea cât mai exactă a limbilor de cultură care şi-au exercitat influenţa asupra limbii române literare în epoca şi regiunea în care a apărut şi a început să circule neologismul respectiv, cât de intensă a fost această influenţă, din ce limbi s-au tradus texte care introduc neologisme, nivelul cultural al celor care le folosesc, curentul sau orientarea lingvistică manifestată în acea perioadă etc.

Cauza cea mai frecventă a etimologiilor incomplete sau confuze din unele lucrări româneşti de lexicologie este prea redusa cunoaştere a istoriei elementelor lexicale şi încercarea de a da explicaţii generale fără o documentare suficientă.

După statistici proprii, am constatat câteva neconcordanţe referitoare la soluţiile propuse în dicţionarele pe care le-am utilizat ca surse.

Am selectat exemple care, atât în DLR, cât şi în MDA, sunt înregistrate ca având etimologie multiplă latină şi franceză (*distinct*, *distincţie*, *dizenterie*, *dramă*, *unitate*, *validitate*, *valoare*, *vagin*, *valvă*, *ventral*, *viduitate*, *violacee*, *virginitate*, *virulent*, *virulenţă* etc.), latina reprezentând, prin ordinea citării, *etimologia esenţială*[1] (*distinctus*, *distinctio*, *-onis*; *dysenteria*; *drama*; *unitas*, *-atis*; *validitas*, *-atis*; *valor*, *-oris*; *vagina*; *ventralis*; *viduitas*, *-atis*; *violaceae*; *virginitas*, *-atis*; *virulentus*, *-a*, *-um*; *virulentia*), iar franceza (*distinct*, *distinction*, *dysenterie*, *drame*, *unité*, *validité*, *valeur*, *vagin*, *valve*, *ventral*, *viduité*, *violacées*, *violence*, *virginité*, *virulent*, *virulence* etc.) pe cea *complementară*[2].

---

* Universitatea „Ştefan cel Mare”, Suceava, România.

[1] „Etimologie esenţială, în cazul etimologiei multiple, când este vorba de prima limbă din care s-a introdus neologismul şi când forma oferită de această limbă a căpătat o răspândire socială apreciabilă în una din etapele importante ale formării limbii de cultură moderne sau s-a fixat ca atare” (Oprea, 1996: 258).

[2] „Etimologie complementară primă, esenţială, principală sau adiţională, în cazul etimologiei multiple, care conlucrează concomitent cu altă sursă etimologică şi are aport aproximativ egal cu aceasta” (*Ibidem*: 259).

„Philologica Jassyensia”, An X, Nr. 1 (19), 2014, Supliment, p. 41–50.

BDD-A8044 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:54:08 UTC)

În NDU, limba franceză reprezintă etimologia esenţială, iar limba latină oferă o etimologie complementară esenţială, care conlucrează cu franceza, având aport aproximativ egal cu franceza (*distinct* < fr. *distinct*, lat. *distinctus*; *distincţie* < fr. *distinction*, lat. *distinctio, -onis*; *dizenterie* < fr. *dysenterie*, lat. *dysenteria*; *drama* < fr. *drame*, lat. *drama*; *unitate* < fr. *unité*, lat. *unitas, -atis*; *validitate* < fr. *validité*, lat. *validitas, -atis*; *valoare* < fr. *valeur*, it. *valore*, lat. *valor, -oris*; *vagin* < fr. *vagin*, lat. *vagina* etc.).

Considerăm că etimologia multiplă a exemplelor selectate se explică prin motive de ordin formal. Forma franceză – la majoritatea exemplelor – a fost, la început, punctul de plecare al împrumutului (dată fiind orientarea spre spaţiul cultural francez a culturii româneşti moderne), însă fixarea formei neologismului românesc s-a condus după forma latină şi/sau italiană, mai apropiate de specificul fonetic şi morfologic al limbii române.

Pentru limba română, limba şi cultura franceză rămân importante în procesul de modernizare, devenind *modele şi surse fireşti permanente* (Oprea, Nagy 2002: 269).

Astfel, substantivul *decimaţie*, atestat în jurul anului 1870[3], a circulat în limba română şi sub varianta *decimaţiune*. Neologismul a fost înregistrat în MDA şi în DLR cu etimologie unică franceză (fr. *décimation*), având sensul de „decimare”[4]. Deşi după 1860 a existat o reacţie de combatere a terminaţiei latineşti, totuşi modul de adaptare nu a fost în totalitate abandonat; ba mai mult, atât în Moldova, cât şi în Muntenia au apărut, pe la mijlocul secolului al XIX-lea, câteva dicţionare de neologisme care indicau clar că substantivele terminate în *-(ţ)ie, -(ţ)iune, -ciune* şi *-re* au ca primă sursă de provenienţă limba latină, semantismul lor fiind îmbogăţit prin influenţă franceză sau chiar germană.

În NDU neologismul prezintă etimologie multiplă latină (lat. *decimatio, -onis*) şi franceză (fr. *décimation*).

În acest caz, este clar că existenţa formelor *decimaţie*, *decimaţiune* nu a depins de limba din care s-a făcut împrumutul, ci de opţiunile învăţaţilor care l-au introdus sau de modelul adoptat de aceştia de la predecesori. Etimologic, neologismul *decimaţie* are etimologie multiplă – limba latină oferă etimologia esenţială, iar limba franceză etimologia esenţială complementară (conlucrează cu etimologia esenţială la fixarea termenului în limba română). Neologismul *decimaţie* s-a adaptat cu uşurinţă la sistemul fonetic al limbii române, a fost încadrat morfologic ca substantiv, genul feminin, terminaţia *-(ţ)ie*[5] provenind de la nominativul latin *-(t)ion*.

[3] Termenul este menţionat de Ion Costinescu într-un *Vocabular româno-frances* publicat la Bucureşti în anul 1870, lucrare realizată după un model al Academiei Franceze. Asemenea altor intelectuali ai vremii, Ion Costinescu editează, în 1839, *Prescurtarea de geografie (universală)* şi traduce din limba franceză, în 1840, cartea *Cel dintai plutitor* de S. Gessner. Vocabularul tipărit în 1870 însuma 720 de pagini şi a fost „primul şi singurul Dicţionar explicativ general al limbii române” (Seche, 1996).

[4] Pentru împrumuturile din franceză, terminaţia *-tion* era echivalată uneori prin *-re*. Având în vedere atât originea verbală a substantivelor latineşti (pentru *decimaţie* propunem etimologia multiplă latină şi franceză, *decimaţie* < lat. *decimatio, -onis*, fr. *décimation*) terminate în *-(ţ)io*, cât şi conţinutul lor semantic, s-au putut face echivalări ale împrumuturilor în *-ţie* cu formele infinitivelor lungi substantivizate în *-re*, putându-se realiza forme precum: *abstracţie*/*abstragere*, *afirmaţie*/*afirmare*, *decimaţie*/*decimare*, *reprezentaţie*/*reprezentare* etc.

[5] Formele în *-(ţ)ie*, fiind mai scurte, erau considerate mai comode. Terminaţia *-(ţ)iune* viza cazurile ablativ şi acuzativ. Atât *-(ţ)ie*, cât şi *-(ţ)iune* sunt adaptări româneşti de elemente latine.

BDD-A8044 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:54:08 UTC)

Substantivul *declinaţie*[6], întâlnit pentru prima dată la Teodor Corbea (cărturar, traducător şi autor de versuri) într-un prim lexicon latin-român, echivalând peste 37.000 de termeni, sub titlul *Dictiones latinae cum valachica interpretatione* (apărut în jurul anului 1700), pentru ca mai târziu (pe la mijlocul secolului al XIX-lea) să fie reluat de Heliade-Rădulescu în lucrarea intitulată *Paralelism între limba română şi limba italiană*[7], prezintă o etimologie multiplă franceză (fr. *déclinaison*) şi latină (lat. *declinatio, -onis*) în MDA. În DLR prezintă etimologie multiplă franceză (fr. *déclinaison*), latină (lat. *declinatio, -onis*) şi italiană (it. *declinazione*), iar în NDU prezintă etimologie multiplă latină (lat. *declinatio, -onis*) şi germană (germ. *Deklination*).

În limba română, acest substantiv feminin a circulat şi cu variantele[8] *declinaţiune*, *declinăciune* şi *declinăţiune*. După 1830, deşi influenţa limbii franceze devine hotărâtoare în toate provinciile româneşti, împrumuturile culte din limbile latină, germană şi italiană sunt cele masive. Forma *declinaţiune* se explică prin lat. *declinatio, -onis*. Cuvintele latineşti imparisilabice teminate în *-(t)io/-(t)ionis* au difuzat de-a lungul timpului opinii diferite în legătură cu adaptarea lor. Există multe cuvinte care se termină în *-(ţ)ie* şi în *-(ţ)iune* cu o dublă redare a acestui sufix neologic.

Dimitrie Cantemir a fost primul învăţat care a introdus în limba română neologisme corespunzătoare substantivelor latineşti în *-(t)io* (Oprea, Nagy 2002: 169-202). Modelul oferit de marele cărturar a fost adoptat de corifeii Şcolii Ardelene în adaptarea neologismelor, unde *-(t)ion* latinesc devine în mod curent *-(ţ)ie*, neologismul putând fi adaptat la sistemul fonetic al limbii române şi încadrat morfologic corespunzător (substantiv feminin).

Considerăm mult mai potrivită din punct de vedere istoric şi lingvistic etimologia stabilită în NDU, unde neologismului *declinaţie* i se atribuie etimologie multiplă latină (lat. *declinatio, -onis*) şi germană (germ. *Deklination*), limba latină reprezentând etimologia esenţială, fiind prima limbă din care s-a introdus neologismul, iar limba germană oferind etimologia adiţională[9] în cadrul etimologiei multiple, care aduce îmbogăţiri semantice termenului neologic ca urmare a influenţei limbii germane în formarea terminologiei româneşti de specialitate (*declinaţie* magnetică, *declinaţie* în astrologie).

Acelaşi model de adaptare a etimonului latin poate fi invocat în cazul substantivului neologic *dedicaţie* (atestat pentru prima dată în anul 1813, la Petru Maior, în *Istoria besericei românilor atât a cestor dincoace, cât şi a celor dincolo de Dunăre*), în vederea stabilirii corecte a surselor etimologiei multiple.

---

[6] În MDA are următorul articol: **1-2.** Declinare (**1-2**). **3.** Unghi format de ecuatorul ceresc cu raza vizuală care duce spre astru sau spre un punct de pe cer. **4.** ~ *magnetică* Unghi format de direcţia acului magnetic al busolei cu direcţia geografică nord-sud, datorită faptului că polii magnetici nu corespund cu cei geografici.

[7] Vezi MDA şi DLR.

[8] Existenţa variantelor lexicale a fost consecinţa „noutăţii” pe care o introduc în limbă împrumuturile făcute. În *Adaptarea neologismelor...*, Luiza şi Mircea Seche evidenţiau faptul că trecerea unui cuvânt dintr-o limbă în alta presupune un proces de „acomodare” redat prin variantele formale pe care le cunoaşte termenul împrumutat până la integrarea lui deplină în limba împrumutătoare.

[9] Vezi NDU pentru sensurile **3.** (gram.; înv.) **declinare** [...] şi **4**. (înv.) menţionare a numelui şi a calităţii unei persoane în faţa cuiva [...].

BDD-A8044 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:54:08 UTC)

Odată cu sfârşitul secolului al XVIII-lea, înainte de realizarea unităţii politice şi administrative a Ţărilor Române, o preocupare constantă a majorităţii învăţaţilor a fost îmbogăţirea vocabularului, fie prin derivare, fie prin împrumut. În spiritul Şcolii Ardelene, Petru Maior recomandă în *Istoria besericii...*, p. 183, împrumuturi şi din latina clasică „cea corectă", însă spre deosebire de Samuil Micu şi Gheorghe Şincai, care susţineau că limba română „continuă limba latină clasică", Petru Maior „stabileşte că limba română, ca şi celelalte limbi romanice, este continuatoarea limbii latine populare", precizare preluată de la renascentiştii italieni, şi abordează o concepţie modernă asupra neologismelor, prin care limba se îmbogăţeşte, indicând drept surse limba latină şi limbile romanice.

După MDA, substantivul ar avea ca surse etimologice it. *dedicazione* şi lat. *dedicatio, -onis*, cu sensul de „text scris de către autor pentru cineva pe o carte"; it. *dedicazione* este - prin ordinea citării - etimologia principală, iar lat. *dedicatio, -onis*, etimologia primă. În DLR, substantivul neologic prezintă etimologie multiplă latină (lat. *dedicatio, -onis*) şi italiană (it. *dedicazione*). În NDU, acelaşi neologism are etimologie multiplă latină (lat. *dedicatio, -onis*), germană (germ. *Dedikation*), pentru sensul principal de „text scris, omagiu", şi engleză (engl. *dedication*)[10], pentru sensul secundar de „devotament, dăruire".

Fixarea în limba română a sensului englezesc de „devotament, dăruire" pentru *dedicaţie* nu a pus probleme de adaptare la normele limbii, împrumutul având un etimon latin.

De aceea, considerăm că substantivul neologic *dedicaţie* are etimologie multiplă latină, germană şi engleză; în acest caz, etimologia esenţială se explică prin lat. *dedicatio, -onis,* cea complementară prin germ. *Dedikation*, iar etimologia adiţională în cazul etimologiei multiple prin engl. *dedication*.

Substantivele neologice *delicatesă* şi *delicateţe* sunt înregistrate cu etimologii diferite în dicţionarele studiate. În MDA, *delicateţe*[11] este înregistrat ca având etimologie unică franceză (fr. *délicatesse*). În NDU şi DLR substantivul neologic este înregistrat cu etimologie multiplă franceză (*délicatesse*) şi italiană (it. *delicatezza*).

Majoritatea termenilor neologici terminaţi în *-eţă* sau *-eţe* provin din limbile italiană, franceză şi germană. Adaptarea lor s-a făcut printr-o echivalare a sufixului românesc cu sufixele corespunzătoare din limbile moderne, echivalare urmată de substituirea acelor sufixe cu sufixul românesc (Oprea, Nagy 2002: 173-176). Originea comună a sufixului din română şi a celor din limbile moderne a stat la baza echivalării, fapt ce a favorizat şi facilitat adaptarea cuvintelor neologice după modelul structurilor desinenţiale ale cuvintelor vechi, majoritatea împrumuturilor de acest gen având etimologie franceză şi italiană. *Delicateţe* este un împrumut cu etimologie multiplă franceză şi italiană, limba franceză fiind sursa hotărâtoare (formal şi semantic)[12] din care s-a introdus împrumutul, oferind etimologia esenţială

[10] **dedicaţie, dedicaţii** f. **1.** text scris pe o carte oferită în semn de omagiu sau de afecţiune [...] **2.** devotament, dăruire [...] (Sursa: NDU).

[11] **delicateţe** f. **1.** însuşirea de a fi delicat; fineţe, gingăşie [...] (Sursa: NDU). **1.** Subtilitate. **2.** gingăşie. **3.** graţie [...] (Sursa: MDA).

[12] Cuvântul este menţionat pentru prima dată în traducerile din limba franceză ale vornicului Alexandru Beldiman, *Istoria lui Numa Pompilie, al doilea crai al Romei*, Iaşi, 1820.

BDD-A8044 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:54:08 UTC)

în cadrul etimologiei multiple, însă adaptarea fonetică s-a făcut după modelul etimonului italian[13], limba italiană oferind etimologia complementară ce a conlucrat cu sursa franceză la fixarea neologismului în limba română.

Pe lângă exemplul *delicateţe* mai putem cita: *fineţe* (fr. *finesse*, it. *finezza*), *nobleţe* (fr. *noblesse*, it. *noblezza*).

Uneori, existenţa unor asemenea cuvinte se explică şi prin influenţa limbii germane (germ. *Delicatesse*, *Finesse*, *Noblesse*), însă limba germană impune o altă formă. Menţionăm cazul lui *delicatesă*, „aliment fin, delicios, ales, îndeosebi prăjituri şi specialităţi culinare", care vine din germ. *Delikatesse*. Sensul împrumutului este însă total diferit de cel al împrumutului de origine franceză (fr. *délicatesse*), care se referă la semnificaţia de „purtare aleasă, fineţe, caracter delicat, comportare reţinută şi plină de tact, discreţie".

Sufixul *-esse* în limba germană este de origine franceză, iar cuvintele franceze care conţin acest sufix sunt de origine italiană (ex. fr. *délicatesse* < it. *delicatezza*), încât am prezuma, dar nu şi accepta o etimologie multiplă franceză şi germană propusă de MDA şi DLR pentru *delicatesă*.

Etimologia multiplă franceză (fr. *délicatesse*) şi germană (germ. *Delikatesse*), cu care DLR şi MDA înregistrează acest termen, este inexactă, deoarece în limba franceză *délicatesse* nu are sensul de „aliment fin, delicios", de aceea considerăm că termenul *delicatesă* are doar etimologie unică, germană, aşa cum este specificat în NDU.

În dicţionarele studiate am întâlnit termenul *ulster*, înregistrat în NDU ca având etimologie unică engleză (engl. *ulster*), iar în MDA, DLR, DN, DEX prezintă etimologie multiplă engleză (engl. *ulster*) şi franceză (*ulster*). Substantivul comun neologic, astăzi rar folosit, denumeşte un „pardesiu bărbătesc lung şi larg". În limba română, termenul este menţionat de Costache Negruzzi, în traducerile pe care le face poeziilor lui Thomas Moore, *Melodii irlandeze* (1868), după versiunea franceză *Les amours des anges et les mélodies irlandaises*, realizată de Louises Swinton Belloc. Însă în traducerile făcute de Costache Negruzzi după versiunea în limba franceză apare toponimul Ulster[14] şi nu eponimul *ulster*, care se referă la moda de iarnă introdusă de englezi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (1867).

Considerăm sursa engleză ca fiind suficientă în stabilirea etimologiei anglicismului denotativ *ulster*. Norma socio-culturală (termenul aparţine clasei de neologisme necesare, având aplicabilitate prin noutatea informaţiei şi precizia sensului) îşi găseşte motivaţia în necesitatea desemnării unei realităţi extralingvistice.

Adaptarea fonetică şi grafică a unor astfel de neologisme a depins de anumiţi factori precum: momentul intrării în limbă (a doua jumătate a secolului al XIX-lea), atitudinea şi gradul de cunoaştere lingvistică[15] a vorbitorilor (societatea românească

[13] Limba italiană a dat cele mai multe modele de adaptare.

[14] Provincie istorică irlandeză din care făceau parte nouă comitate, trei aparţinând astăzi Republicii Irlanda (Donegal, Cavan şi Monaghan), iar celelalte şase (Antrim, Armagh, Derry/Londonderry, Down, Fermanagh şi Tyrone) Irlandei de Nord.

[15] Relaţiile culturale dintre Anglia şi România încep să se contureze pe la începutul secolului al XIX-lea prin stabilirea unor contacte literare, chiar dacă, iniţial, acestea se realizau prin intermediari, la început greci şi sârbi, mai apoi francezi şi germani. Distanţa mare dintre cele două ţări, insularitatea

BDD-A8044 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:54:08 UTC)

din a doua jumătate a secolului al XIX-lea începe să se familiarizeze cu specificul stilului de viaţă englez atât prin traducerile făcute din franceză, cât şi prin referirile directe realizate de scriitori ca I.L. Caragiale, împrumutând şi adaptând elemente lexicale din sfera lingvistică şi extralingvistică) şi, nu în ultimul rând, impactul vizual pe care termenul nou, care introducea o noţiune nouă, putea reprezenta un factor al adaptării fonetice.

În cazul anglicismului *ulster*, forma grafică a etimonului a stat la baza adaptării fonetice la limba română; termenul, din sfera modei, având aplicabilitate doar pentru o anumită categorie socială, a fost cu siguranţă pronunţat după un model francez, limbă cu care româna era mult mai familiarizată.

Neologismul *vaccin, -ă*, este menţionat în MDA şi în DLR ca având o etimologie multiplă latină (*vaccinus, vaccina*), italiană (*vaccino, vaccina*), franceză (*vaccin, vaccine*), germană (*Vakzin, Vakzine*); în MDN este înregistrat cu etimologie multiplă franceză şi latină, iar NDU îl înregistrează cu etimologie multiplă franceză şi germană. Dintr-o perspectivă istorică, constatăm că varietatea surselor etimologice oferite de dicţionare, în cazul neologismului *vaccin*, poate fi explicată prin cercetări incomplete ale istoriei unor astfel de neologisme pătrunse pe terenul românesc.

În terminologia ştiinţifică, cuvântul *vaccin* este folosit pentru prima dată la sfârşitul secolului al XVIII-lea, de către medicul englez Edward Jenner[16], cunoscut pentru cercetarea şi munca sa în introducerea vaccinului împotriva variolei. Acesta dă numele de *vaccin* (de la latinescul *vacca*) unei substanţe care transmitea variola taurinelor şi numeşte *vaccinare* procesul de protejare contra variolei. Descoperirea lui Edward Jenner a fost recunoscută foarte repede, iar în mai puţin de zece ani, vaccinarea împotriva variolei a început să fie utilizată în întreaga lume[17].

Perioada la care ne referim coincide cu a doua etapă a procesului de creare a terminologiei ştiinţifice româneşti, când limba franceză şi limba germană reprezentau cele două mari surse ale spiritului ştiinţific european. În acest caz, comunicarea culturală la nivel ştiinţific se concretizează prin acţiunea de influenţare a unor limbi de către alte limbi, dar nu trebuie trecute cu vederea focarele de

izolatoare a Angliei, organizarea politică diferită, dezvoltarea religioasă şi culturală diferită au întârziat stabilerea raporturilor culturale cu Anglia, comparativ cu ţări ca Franţa, Germania sau Italia, cu care românii aveau deja stabilite contacte permanente şi destul de timpurii. Necunoaşterea sau slaba cunoaştere a limbii engleze a îngreunat accesul întelectualilor români la universităţile engleze şi formarea lor aşa cum se întâmpla la universităţile de pe continent, de unde se întorceau cu experienţa lingvistică şi extralingvistică.

[16] Edward Jenner (1749-1823) – medic şi cercetător englez; a contribuit la descoperirea vaccinului împotriva variolei.

[17] La mijlocul secolului al XIX-lea, în omagiul adus medicului englez Edward Jenner, omul de ştiinţă Louis Pasteur propune ca numele de *vaccinare* să fie atribuit întregii acţiuni de protejare împotriva maladiilor, prin inocularea unei substanţe externe. Activitatea ştiinţifică a lui Pasteur se desfăşura concomitent cu cea a bacteriologului german Robert Koch, care demonstra experimental că un anumit tip de microbi provoacă o anumită maladie specifică. Pasteur a fost atras de acest nou domeniu al biologiei, fapt ce stimulează o adevărată competiţie ştiinţifică între Franţa şi Germania în această nouă ramură a ştiinţei. În urma descoperirilor lui Louis Pasteur, renumitul bacteriolog şi morfopatolog român Victor Babeş (fondatorul şcolii româneşti de microbiologie, membru al Academiei Române din 1893) este atras de microbiologie şi pleacă la Paris, unde lucrează o perioadă în laboratorul lui Pasteur, pentru ca apoi să lucreze în laboratoarele lui Rudolf Vircow (medic şi renumit patolog german fondator al patologiei celulare) şi Robert Koch, la Berlin.

BDD-A8044 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:54:08 UTC)

influenţare care au configurat supremaţia unora în faţa altora. Referitor la etimologia neologismului *vaccin*, propunem o etimologie multiplă franceză şi germană, sursa franceză oferind etimologia esenţială, în cadrul etimologiei multiple, fiind prima limbă din care s-a făcut împrumutul, în plină perioadă de formare a limbii române moderne, iar sursa germană, etimologia complementară esenţială, conlucrând la fixarea termenului în limba română, alături de sursa franceză. Variantele sub care a circulat termenul în limba română (*vacsîn, vacsină, vacţină*), precum şi derivatele (*vacsinat, vacsinaţie, vacsîna, vacţinaţie*) de la termenul neologic confirmă cele două surse de orientare şi formare a terminologiei ştiinţifice româneşti.

Celelalte limbi menţionate ca surse etimologice (latina, italiana) sunt prezumtive, inutil menţionate, atât timp cât termenul exista deja în limba română.

Alt cuvânt supus analizei este cel al substantivului *vampă*, căruia DLR, MDN şi MDA îi oferă etimologie multiplă franceză şi engleză, iar NDU, engleză (engl. *vamp*) şi franceză (fr. *vamp*[18]).

Toate dicţionare menţionate definesc termenul astfel: „1. vedetă de cinema care interpretează roluri de femeie fatală, misterioasă şi irezistibilă, 2. femeie fatală şi irezistibilă”.

După o analiză mai atentă a istoriei acestui cuvânt[19], ni se pare firesc să considerăm limba engleză ca fiind sursa etimologiei esenţiale a termenului neologic, necesar în introducerea noutăţii informaţiei şi hotărâtor în desemnarea unei realităţi extralingvistice, iar limba franceză să reprezinte etimologia complementară esenţială, conlucrând cu engleza la impunerea termenului neologic. În adaptarea fonetică a termenului împrumutat a contat forma acustică a etimonului francez (forma grafică a celor două surse fiind identică), mult mai apropiată de fonetismul limbii române.

Interesant este cazul substantivului neologic *vanilie*, căruia toate dicţionarele citate, în afară de NDU, îi atribuie etimologia multiplă neogreacă (ngr. *βανίλλη*), italiană (it. *vaniglia*), franceză (fr. *vanille*). Conform ordinii citării, neogreaca ar reprezenta etimologia esenţială, italiana pe cea adiţională, iar franceza, etimologia complementară. Urmărind faptele istorice cu atenţie, putem stabili oarecum drumul lingvistic parcurs de acest împrumut neologic.

Vanilia este originară din America Centrală[20] (sud-estul Mexicului şi Guatemala), fiind folosită încă din epoca precolumbiană, atât de către populaţia

[18] În limba franceză, termenul este un împrumut anglo-american, abreviere a termenului englezesc *vampire*, ce corespunde variantei franceze *vampire*. Până în 1920 au circulat ambele variante pentru a reda sensul de „femeie cu puteri de seducţie”, pentru ca după 1920 să rămână în uz doar forma abreviată (http://www.cnrtl.fr/ etymologie/vamp).

[19] Începând cu anii ’30, impactul Hollywoodului se răsfrânge şi asupra Europei. Deşi cinematograful era deja cunoscut prin fraţii Lumière (prin intermediul limbii franceze), termenul *vampă* se fixează odată cu starurile la modă atunci, care au impus adevărate tipare şi au influenţat întreaga lume la vremea respectivă: Vivien Leigh, actriţa engleză, întruchipare fără rival a personajului Scarlet O’Hara, „Divina” Greta Garbo, actriţa suedeză considerată simbol al feminităţii, sau Bette Davis, „Regina Hollywoodului”. Astfel, imaginea acestor femei fatale a facilitat folosirea cuvântului *vampă* (engl. *vamp, to vamp* = a seduce, *vamped* = sedus) cu sensul din engleză, „seducând” limba română prin rapiditatea adaptării şi asimilării.

[20] Când Hernán Cortés l-a obligat pe regele aztec Moctezuma să-i acorde o audienţă pe 14 noiembrie 1519, a fost primul european care a băut ciocolată aztecă ce conţinea ca îndulcitor vanilia. Cuvântul *vanilie* derivă din numele spaniol al mirodeniei „vainilla”, diminutivul pentru „vaina”, care înseamnă „teacă, vagin, păstaie”, probabil datorită formei fructului. Descoperirea Americii aduce Spaniei (pe lângă meritul de a creştina o lume, cum spunea Unamuno în ale sale *Paisajes del alma*)

BDD-A8044 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:54:08 UTC)

maya, cât şi de azteci, pentru a aroma o băutură specială pe care o făceau din apă, boabe de cacao şi mirodenii.

Limba română împrumută şi ea aceste cuvinte, însă nu direct. Limba franceză îşi rezervă dreptul de a ne fi furnizat marea majoritate a cuvintelor „exotice", devenite internaţionale. Astfel, etimologia multiplă franceză şi italiană menţionată în NDU ni se pare justă; sursa franceză (fr. *vanille*) reprezentând etimologia esenţială, sursa italiană (it. *vaniglia*) oferind etimologia multiplă complementară (în adaptarea fonetică a etimonului străin a contat forma acustică a etimonului italian; prin echivalarea grupului /*gli*/ din italiană după modelul it. *fami**gli**a* [fami**li**a] → rom. *familia*), neologismul s-a încadrat cu uşurinţă în sistemul fonetic românesc.

Neologismul *verandă* este înregistrat în MDA şi DLR ca având etimologie multiplă franceză (fr. *véranda*) şi italiană (it. *veranda*). Etimonul primar vine de la cuvântul indian *baramhah*, preluat de engleza indiană cu forma de *verandah* în perioada dominaţiei coloniale, pentru a desemna: „1. galerie exterioară, acoperită, închisă cu geamuri, aşezată de-a lungul faţadei unei case; 2. balcon acoperit, închis cu geamuri" (NDU). Datorită interferenţelor sociopolitice, a relaţiilor economice şi culturale intense, termenul apare şi în limbile portugheză, spaniolă şi franceză. În limba română, termenul *verandă* apare pentru prima dată la Teodor Codrescu[21], cel care traduce, în 1853, varianta în franceză realizată de Léon Pilatte a romanului *Coliba unchiului Tom* de Harriet Beecher Stowe. Segmentul temporal cuprins între 1848 şi 1859 se evidenţiază prin numărul mare de traduceri din franceză, dar şi prin constante pregătiri lingvistice în vederea unei Românii moderne. După cum se observă, termenul s-a adaptat perfect la sistemul fonetic românesc, cu o mică modificare grafică, sursa franceză fiind suficientă pentru pătrunderea şi fixarea acestui neologism. Considerăm că neologismul *verandă* prezintă o etimologie unică, totală sau exclusivă, aşa cum este înregistrat în NDU şi DEX, nu o etimologie multiplă franceză şi italiană, cum apare în DLR şi MDA.

***

Identificarea corectă a istoriei cuvintelor, a „traseelor" pe care le parcurg între o limbă şi alta, în sfârşit, a etimologiilor reale ale lexemelor respective nu este întotdeauna un demers facil sau evident. Analiza formală a cuvintelor, care ia în calcul legile schimbărilor fonetice specifice pentru o anumită limbă şi într-o anumită perioadă poate oferi informaţii privitoare la o sursă de împrumut care, altfel, ar putea trece neobservată. În aceeaşi măsură, semantica acestor lexeme poate îndrepta căutările spre alte limbi-sursă, care au dezvoltat sensuri particulare sau specializate pentru cuvintele respective. Toate aceste cercetări trebuie să ţină cont de realitatea

meritul de a familiariza în limbile de cultură ale Europei o serie de cuvinte exotice, cum este şi cazul „vaniliei".

[21] Teodor Codrescu (1826-1894) a studiat în ţară şi în Franţa; a fost câtva timp profesor, dar s-a ocupat mai ales cu publicarea de ziare şi editarea de cărţi în tipografia sa, printre care şi „Buciumul român", unul dintre cele mai însemnate din istoria culturală a Iaşiului. A realizat o ediţie nouă a dicţionarului francez-român. A publicat în diferite reviste traduceri în proză şi versuri. Cea mai însemnată lucrare a sa este colecţia de documente „Uricarul", din care au apărut 22 de volume (1852-1892).

BDD-A8044 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:54:08 UTC)

culturală şi politică specifică epocii în care s-a făcut împrumutul şi de primele atestări ale formelor în chestiune; luând în calcul toţi aceşti factori, lingvistul poate identifica, cu o precizie mai mare sau mai mică, reperele cele mai probabile care trebuie analizate în încercarea de a stabili etimologia unui cuvânt.

Bibliografie

Bidu-Vrănceanu 1997: Angela Bidu-Vrănceanu, *Dicţionar general de ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Bota 2005: Anamaria Bota, *Neologismele în argou*, *The International Conference: European Integration between Tradition and Modernity*, Târgu-Mureş, 189-194.

Coteanu, Forăscu, Bidu-Vrănceanu, 1985: Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană*. *Vocabularul*, ediţie revizuită şi adăugită, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

Graur 1977: Alexandru Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, Editura Minerva.

Graur 1978: Alexandru Graur, *Dicţionar de cuvinte călătoare*, Bucureşti, Editura Albatros.

Moroianu 2005: Cristian Moroianu, *Paronimia etimologică în limba română*, în „Limbă şi literatură", L, vol. 1-2.

Oprea 1996: Ioan Oprea, *Terminologia filozofică românească modernă*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Oprea 2004: Ioan Oprea, *Aspecte ale adaptării împrumuturilor în limba germană şi reflexul lor pe terenul limbii române*, în „Analele Universităţii «Ştefan cel Mare», Suceava, A. Lingvistica", Tomul X, nr. 1, 199-212.

Oprea 2008: Ioan Oprea, *Comunicare culturală şi comunicare lingvistică în spaţiul european*, Iaşi, Institutul European.

Oprea, Nagy, 2002: Ioan Oprea, Rodica Nagy, *Istoria limbii literare. Epoca modernă*, Suceava, Editura Universităţii.

Sala 2006: Marius Sala, *Aventurile unor cuvinte româneşti*, vol. I-II, ed. a II-a, Bucureşti, Editura Enciclopedică.

Seche 1969: Mircea Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*, vol. II, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

Zafiu 2010: Rodica Zafiu, *101 cuvinte argotice*, Bucureşti, Editura Humanitas.

Zugun 2004: Petru Zugun, *Amploarea neologizării limbii române*, în *Spaţiul lingvistic şi literar românesc din perspectiva integrării europene*, Iaşi, Editura Alfa.

A. Sigle

DAR George Volceanov, *Dicţionar de argou al limbii române*, Bucureşti, Editura Niculescu, 2007.

DER Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, Editura Saeculum I.O., 2001.

DEX *** *Dicţionarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

DLR *** *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005, tomul XIII, partea I, II, III.

DLRM *** *Dicţionarul limbii române moderne*, Bucureşti, Editura Academiei, 1958.

DN Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicţionar de neologisme*, ed. a III-a, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1986.

MDA *** *Micul dicţionar academic*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2003.

MDN Florin Marcu, *Marele dicţionar de neologisme*, Bucureşti, Editura Saeculum I. O., 2002.

BDD-A8044 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:54:08 UTC)

NDU Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicţionar universal al limbii române*, Bucureşti, Editura Litera Internaţional, 2006.

History of Lexical Items with Multiple Etymologies

Borrowings represent the natural result of the changes that have taken place in society. The new words enter the language at the same time with the entry in the extra-linguistic reality of the objects they describe, thus, introducing the novelty, the notion unknown until that time. Consequently, the lexical and the semantic borrowings are simultaneous. In Romanian, most borrowings are the result of the contacts between the speakers and the languages of the neighbour nations. That is why we shall name them direct borrowings. Nevertheless, there is also a large number of examples of borrowings, as well as direct ones, but distant from each other in both time and space, coming from the languages with cultural and/or scientific tradition, which we shall name cultural borrowings. In both cases, they represent a lexical richness determined by Romanian's territorial and stylistic expansion. Each borrowing that entered Romanian language has its own history, an adventurous journey from start to destination, best illustrated by adaptation.

BDD-A8044 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 01:54:08 UTC)